

УДК 811.161.3'1

Вольга Мікалаеўна Шаршнёва*канд. філал. навук, дац., дац. каф. агульнага і славянскага мовазнаўства
Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова***Volha Sharshniova***PhD in Pfilological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Departament of General and Slavonic Linguistics
of Mogilev State A.A. Kuleshov University
e-mail: shershnyova@msu.by***МЕСЦА ЗВЫШФРАЗОВЫХ АДЗІНСТВАЎ
У АСПЕКЦЕ РОЗНЫХ ЛІНГВІСТЫЧНЫХ ПАРАДЫГМАЎ**

Дзецца характарыстыка аналізу звышфразовых адзінстваў з пазіцыі параўнальна-гістарычнай, сістэмна-структурнай і антрапацэнтрычнай парадыгм. Указваецца, што параўнальна-гістарычны метада прадугледжвае гісторыю ўзнікнення і развіцця звышфразовых адзінстваў, характарыстыку розных поглядаў на іх аб'ём і функцыянаванне, выяўленне агульнага і адрознага як у саміх звышфразовых адзінствах, так і ў метадах іх апісання. Адзначаецца, што сістэмна-структурная парадыгма канцэнтруе ўвагу як непасрэдна на структурных асаблівасцях розных звышфразовых адзінстваў у іх класічным успрыняцці, так і на іх месца ў структуры мастацкага тэксту. Апісваецца антрапацэнтрычная парадыгма, якая дае аб'ектыўны аналіз звышфразовых адзінстваў, вывучае ролю аўтара як моўнай асобы ў фарміраванні і сінтэзе як класічных, так і некласічных звышфразовых адзінстваў, а таксама іх уплыў на ўнутраную арганізацыю дыскурсу. Цвярджаецца, што сённяшнім навуковым даследаванням звышфразовых адзінстваў уласціва поліпарадыгмальнасць.

Ключавыя словы: звышфразовае адзінства, парадыгма, параўнальна-гістарычны, сістэмна-структурны, антрапацэнтрычны, перыяд, складанае сінтаксічнае цэлае, абзац.

The Place of Super-Phrasal Unities in the Aspect of Various Linguistic Paradigms

The article describes the analysis of super-phrasal units from the perspective of comparative-historical, system-structural and anthropocentric paradigms. It is indicated that the comparative-historical method assumes the history of the emergence and development of superphrasal units, the characterization of different views on their scope and functioning, the identification of common and distinctive features both in the superphrasal units themselves and in the methods of their description. It is noted that the system-structural paradigm focuses attention both directly on the structural features of various super-phrasal units in their classical perception, and on their place in the structure of a literary text. The article describes an anthropocentric paradigm that provides an objective analysis of super-phrasal units, studying the role of the author as a linguistic personality in the formation and synthesis of both classical and non-classical super-phrasal units, as well as their influence on the internal organization of discourse. It is argued that polyparadigmality is characteristic of today's scientific research of super-phrasal unities.

Key words: super-phrasal unity, paradigm, comparative-historical, system-structural, anthropocentric, period, complex syntactic whole, paragraph.

Уводзіны

Гісторыя мовазнаўства непасрэдна звязана са зменай парадыгмаў. Адназначнага погляду як на колькасць, так і на сутнасць навуковых парадыгмаў не існуе. Варта заўважыць, што нават у навуковай літаратуры пераважае суб'ектыўная інтэрпрэтацыя, якая хоць і дапамагае паглядзець на праблему з розных бакоў, але нярэдка перашкаджае пранікнуць у яе сутнасць. Так, напрыклад, Ю. М. Каравулаў вылучае гістарычную, псіхалагічную, сістэмна-структурную і сацыяльную парадыгмы [1]. В. І. Паставалава апісвае іманентна-семіялагічную,

антрапалагічную, тэаантакасмічную (трансцэндэнтальную) [2]. А. С. Кубракова характарызуе традыцыйную, генератыўную, кагнітыўную і камунікатыўную парадыгмы [3, с. 190]. Вядомая амерыканская даследчыца дыскурсу Д. Шыфрын называе толькі дзве парадыгмы лінгвістычных ведаў – фармальную (структуралістычную) і функцыянальную (інтэрактыўную), у аснове якіх ляжаць розныя ўяўленні аб прыродзе мовы, метадах даследавання і мэтах лінгвістычнага аналізу [4, с. 145]. С. Р. Шуляжкова прапаноўвае кампаратывістычную і структуральную

парадыгму, а сучасную навуку вызначае як поліпарадыгмальную [5].

Для характарыстыкі гісторыі даследавання звышфразавых адзінстваў (ЗФА) найбольш зручнай уяўляецца пазіцыя, паводле якой вылучаюцца тры навуковыя парадыгмы – параўнальна-гістарычная, сістэмна-структурная і антрапацэнтрычная. Такой пазіцыі прытрымліваецца большасць расійскіх і беларускіх даследчыкаў: А. М. Баранаў, У. А. Звэгінцаў, Р. М. Фрумкіна, В. І. Шахоўскі, В. А. Маслава, І. П. Кудравых і інш. Кожная з адзначаных парадыгм адрозніваецца сваім падыходам да акрэслівання аб'ёму ЗФА, вызначэння іх сутнасці, аналізу як самастойных тэкставых адзінак, так і іх узамасувязі з іншымі адзінкамі дыскурсу.

Мэта артыкула – даць абагульненую характарыстыку аналізу звышфразавых адзінстваў з пазіцыі параўнальна-гістарычнай, сістэмна-структурнай і антрапацэнтрычнай парадыгм.

ЗФА ў аспекце параўнальна-гістарычнай парадыгмы.

Параўнальна-гістарычны метадаў у мовазнаўстве з'яўляецца адным з асноўных і ўяўляе сабой сукупнасць прыёмаў, якія дазваляюць вывучыць суадносіны паміж рознымі навуковымі пазіцыямі і даць апісанне іх эвалюцыі ў часе і прасторы, устанавіць пэўныя гістарычныя заканамернасці ў развіцці розных поглядаў. З дапамогай параўнальна-гістарычнага метадаў прасочваецца дыяхранічная эвалюцыя не толькі генетычна блізкіх, але і няроднасных моў на аснове доказаў агульнасці прынцыпу пабудовы дыскурсу. Гэты метадаў быў шырока распаўсюджаны на пачатку развіцця лінгвістычнай навукі і быў бадай што асноўным аж да пачатку XX ст. *Параўнальна-гістарычны* метадаў апісання ЗФА прадугледжвае гісторыю ўзнікнення і развіцця ЗФА, характарыстыку розных поглядаў на іх аб'ём і функцыянаванне, выяўленне агульнага і адметнага як у саміх ЗФА, так і ў метадыках іх апісання. Менавіта гістарычныя даследаванні даюць магчымасць прасачыць этапы станаўлення і развіцця навуковай думкі адносна зараджэння паняцця звышфразавых адзінстваў (ЗФА), высвятлення іх аб'ёму, асаблівасцей функцыянавання.

Так, сінтаксічныя канструкцыі з максімальна поўным выражэннем думкі, сінтэ-

заваныя з двух і больш сказаў, вывучаліся яшчэ старажытнагрэчаскімі вучонымі. Арыстоцель адзінкі такога тыпу пад уплывам распачатай сафістамі тэорыі называў перыядамі і ўключаў іх у аб'ект даследавання рыторыкі [6, с. 28]. Старажытнагрэчаскія вучоныя Дзаметрый, Філадэм, Дыянісій Галінакарскі [6] услед за Арыстоцелем прыняцтва адносілі перыяд да аб'ектаў вывучэння рыторыкі і лічылі яго спецыфічнай адзінкай уздзеяння на слухача.

У Старажытнай Русі развіццё перыяду адзначаецца спачатку ў фальклоры, а прыняцце хрысціянства і затым з'яўленне пісьменнасці стала штуршком для выкарыстання перыядычных канструкцый у кніжных стылях. Патрэба ў шырокім вывучэнні звышфразавых комплексаў паступова акрэслілася ў XVII–XIX стст. (у XVII ст. – у Францыі, у XVIII – у Расіі). У расійскім мовазнаўстве шлях даследавання перыяду не заўсёды дубліруе погляды на яго антычных філосафаў: узнаўляючы праз даволі доўгі прамежак часу паняцце перыяду, М. В. Ламаносаў дае больш шырокае яго тлумачэнне, выводзячы за межы рыторыкі і разглядаючы як пэўную стылістычную фігуру з адпаведнай сінтаксічнай арганізацыяй [7]. Услед за М. В. Ламаносавым наяўнасць такіх структурна-семантычных адзінак адзначалі многія лінгвісты, сцвярджаючы, што ў адрозненне ад сказаў гэтыя адзінкі вызначаюцца большай сэнсавай самастойнасцю і менш цеснымі сувязямі паміж кампанентамі. Як відаць, увага даследчыкаў канцэнтравалася на ўнутранай завершанасці пэўнага адрэзка маўлення, на маўленчай спецыфіцы яго афармлення, на сістэмнасці ўжывання, аднак дэталёваму аналізу перашкаджалі ў значнай ступені неакрэсленасць, супярэчлівасць поглядаў адносна перыяду як прадмета вывучэння нейкай пэўнай навукі.

Працягам і развіццём навукі, асновы якой былі закладзены Ламаносавым, стала «Руская граматыка» (1831) А. Х. Востокава, у якой перыяд быў акрэслены як прадмет граматычнага даследавання. М. І. Грэч, згаджаючыся з меркаваннем А. Х. Востокава, звязаў вывучэнне перыяду з практычнай граматыкай, пэўным чынам атаясамліваючы яго са складаным сінтаксічным цэлым (ССЦ). Найбольш выразныя прыметы перыяду ўказаў І. П. Лыскоў, прапанаваўшы ўласнае азначэнне перыяду, даўшы яго кла-

сіфікацыю, звесткі пра ўзнiкненне, пра граматычны склад і сувязь паміж часткамі. Падзел на дзве часткі, завершанасць будовы і рытмічнасць маўлення як абавязковыя прыметы перыяду былі вызначаны ўжо ў XIX ст. Вучэнне пра перыяд атрымала сваё далейшае развіццё, грунтуючыся на семантычным аналізе частак перыяду і выяўленні сэнсавых адносін паміж імі ў працах В. І. Класоўскага, А. Філонава, В. У. Вінаградава, Ф. І. Буслаева, В. А. Істоміна, А. Б. Шапіры і інш. Вызначэнне перыяду як сінтаксічнай катэгорыі стала значным штуршком для яго шырокага даследавання і выяўлення надфразавога, звышсказавага характару.

Аналіз спецыфікі сінтаксічнага афармлення перыяду, у прыватнасці, яго магчымасці сінтэзаваць у адзінае цэлае некалькі сказаў, паступова прыводзіць да сцвярджэння наяўнасці сэнсава і кампазіцыйна аб'яднаных неперыядычных адзінак маўлення. Аналіз большых за сказ неперыядычных канструкцый пачынаецца з канца XVIII – пачатку XIX ст. у сусветным мовазнаўстве, асабліва ў працах французскага вучонага Э. Кандыльяка, і працягваецца ў даследаваннях іншых французскіх, англійскіх, амерыканскіх, чэшскіх лінгвістаў, прычым у замежных лінгвістычных крыніцах пераважае структурна-семантычны прыцып тэмарэматычных адносін, ці лагічна-сэнсавых сувязей, паміж сумежнымі адносна завершанымі сінтаксічнымі адзінкамі.

У пачатку 60-х гг. XIX ст. пачынае фіксавацца і тлумачыцца ў рускіх слоўніках тэрмін «абзац» як частка тэксту ад аднаго чырвонага радка да другога. Аднак спецыяльных прац, прысвечаных праблеме функцыянавання абзацаў (як і іншых ЗФА), а таксама выяўленню іх лінгвістычнага статусу, не адзначаецца. Значным крокам наперад у гэты час стала прыцягненне ўвагі да існавання сінтаксічных адзінак, большых за сказ, і спроба развіць праблему іх выяўлення ў тэксце. У рускім мовазнаўстве лінгвістычныя пытанні (у тым ліку некаторыя праблемы ЗФА) асвятляліся ў трох спецыфічных напрамках: лагічна-граматычным, гістарычна-псіхалагічным і фармальна-граматычным. Іх адметнасць пераважна тлумачыцца рознай метадалагічнай асновай, абумоўленай адпаведна рознымі філасофскімі поглядамі даследчыкаў на прыроду мовы,

на характар узаемасувязі мовы і мыслення, на суадносіны формы і зместу маўлення.

Прыхільнікі *лагічна-граматычнага напрамку*, зыходзячы з агульных законаў фармальнай логікі ў падыходзе да мовы і мыслення, атаясамлівалі логіку з граматыкай, змешвалі лагічныя і граматычныя катэгорыі, прытрымліваліся катэгарычнага меркавання, што граматыка павінна абавязкова развівацца па лагічных законах. Нягледзячы на некаторую аднабаковасць суджэнняў, паслядоўнікі лагічна-граматычнага напрамку зрабілі значны крок у даследаванні многіх праблемных пытанняў граматыкі, у прыватнасці, простага і складанага сказаў. Аднак метадыка вызначэння сінтаксічных канструкцый у асноўным зводзілася да выяўлення значэнняў, сэнсаў шляхам пастаноўкі абстрактных лагічных пытанняў і да высвятлення магчымасці замены адной сінтаксічнай катэгорыі на другую. У выніку не прызнаваліся якасныя адрозненні паміж сэнсава блізкімі граматычнымі катэгорыямі, ігнараваліся сэнсавыя адценні розных сінтаксічных канструкцый, недаацэньваліся асаблівасці іх афармлення. У цэлым прыхільнікі лагічна-граматычнай школы не надавалі дастатковай увагі даследаванню ЗФА, аднак і не адмаўлялі іх існавання, засяроджваючы ўвагу на канструкцыях, большых за сказ. Так, заснавальнік лагічна-граматычнага напрамку Ф. І. Буслаеў, характарызуючы сказ як слоўнае выражэнне лагічнага суджэння, падкрэслівае граматычную значнасць сэнсава злучаных паміж сабой сказаў і называе іх маўленнем [8, с. 21]. Атаясамліваючы мову і мысленне, Ф. І. Буслаеў сцвярджае існаванне новай адзінкі маўлення, складзенай з некалькіх сказаў (больш за тое, лічыць першасным менавіта ўспрыманне сэнсава адзінай часткі маўлення), вышэй, чым яго папярэднікі, уздымае праблему функцыянавання такой адзінкі, аднак падрабязнага яе аналізу не дае, пэўна, з-за немагчымасці адысці ад фармальна-лагічнага падыходу ў дачыненні да граматычных паняццяў, у тым ліку і да ЗФА.

Існаванне ЗФА фактычна прызнаваў заснавальнік *гістарычна-псіхалагічнага напрамку* ў рускім мовазнаўстве А. А. Патабня, успрымаючы яго як своеасаблівае царства думкі, якое знаходзіць сваё ўвасабленне ў маўленчых формах. Як і Ф. І. Буслаеў, для назвы сінтаксічнай адзінкі, большай за сказ,

А. А. Патабня прапаноўваў тэрмін «речь», ужываў яго і ў шырокім значэнні – як практычную рэалізацыю мовы, і ў вузкім – як пэўную сукупнасць сказаў [9, с. 44]. Прытрымліваючыся граматычных поглядаў А. А. Патабні, Д. М. Аўсяніка-Кулікоўскі таксама не развіў думкі пра існаванне ЗФА, не зрабіў іх падрабязнай характарыстыкі. Аднак ужо ў яго працах можна знайсці каштоўныя заўвагі пра сувязь паміж самастойнымі сказамі з дапамогай злучніка «і» – так званы пачатак аналізу сродкаў міжфразавай сувязі (МФС) у межах ЗФА. Значным для лінгвістыкі з'яўляецца тое, што ён упершыню загаварыў пра сэнсава-стылістычную вартасць перыяду, адносячы яго вывучэнне да кампетэнцыі стылістыкі ці граматыкі.

У дачыненні да ЗФА лагічна-граматычны і гістарычна-псіхалагічны напрамкі аб'ядноўваюцца толькі знешне: прадстаўнікі абодвух напрамкаў выкарыстоўваюць для назвы ЗФА тэрмін «речь», аднак характарызуюць яго з абсалютна розных пунктаў погляду, аддаючы перавагу лагічным ці псіхалагічным уласцівасцям маўлення і пры гэтым адмаўляючы магчымасць іншага падыходу да аналізу ЗФА.

ЗФА ў аспекце сістэмна-структурнай парадигмы

Прадстаўнікі *фармальна-граматычнага напрамку* (найперш яго заснавальнік Ф. Ф. Фартунатаў) даволі выразна і адначасна выступалі і супраць лагічнага, і супраць псіхалагічнага падыходаў у адносінах да ЗФА. Такім чынам, мова як аб'ект даследавання была строга аддзелена ад сумежных сацыяльных з'яў. Катэгарычнае адмаўленне ад названых падыходаў і вылучэнне ў якасці асноўнага менавіта фармальна-граматычнага погляду, з аднаго боку, стала вельмі моцным штуршком для пастаноўкі праблемы функцыянавання ЗФА, а з другога – даволі выразна адмежавала вывучэнне ЗФА ад логікі і псіхалогіі, тым самым звязіўшы аналіз гэтых канструкцый толькі да граматычных паняццяў. Вядучым падыходам да вывучэння моўных з'яў быў прызнаны сінхранічны, бо толькі з яго дапамогай можна пазнаць саму сутнасць мовы. Можна сказаць, што даследаванні прадстаўнікоў *фармальна-граматычнага напрамку* ўтвараюць сістэмна-структурную парадигму лінгвістычнай навукі, асновы якой непасрэдна

звязаны з імёнамі Ф. дэ Сасюра і І. А. Бадуэна дэ Куртэнэ. Яе пэўныя элементы, канешне, заўважаюцца ў навуковых працах больш ранняга перыяду (М. В. Ламаносава, Ф. І. Буслаева, А. А. Патабні і інш.), аднак не настолькі выразна, як гэта характэрна для прыхільнікаў фармальнай граматыкі.

Сістэмна-структурная парадигма канцэнтруе ўвагу як непасрэдна на структурных асаблівасцях розных ЗФА ў іх класічным успрыняцці, так і на месца ЗФА ў структуры мастацкага тэксту, г. зн. на сістэмнасці структуры ЗФА. Менавіта мастацкі тэкст абумоўлівае найбольш істотныя ўласцівасці кожнага асобнага ЗФА. Такая канцэнтрацыя ўвагі на асобных ЗФА дапускае некаторую іх ізаляцыю, што перашкаджае ўспрымаць іх у адзінстве з мэтавымі ўстаноўкамі аўтара ў пэўным мікра- або макракантэксце, асэнсоўваць іх залежнасць ад аўтарскай індывідуальнасці, магчымасць ажыццяўляць праспекцыйныя або рэтраспекцыйныя сувязі.

Развіццё навуковай думкі першай паловы XX ст. адрозніваецца некаторай супярэчлівасцю адносна высвятлення лінгвістычнага статусу ЗФА. Неаднастайнасць тэрміналогіі, непаслядоўнасць разгляду сувязі ССЦ і перыяду, немагчымасць прывязкі да пэўнай лінгвістычнай дысцыпліны ў значнай ступені перашкаджалі станаўленню адзінага падыходу да характарыстыкі ЗФА.

Ідэя ЗФА атрымала паслядоўнае афармленне ў 40–50-я гг. XX ст. у працах нямецкага лінгвіста К. Боаста. Ён выкарыстоўвае тэрмін «спяцценне сказаў» (*Satzgemeinschaft*) і ўказвае на многія сродкі структурнага афармлення сувязі паміж сакзамі (лексічныя паўторы, займеннікі, кантэкстуальна абумоўлены эліпіс, суадноснасць выкарыстання трывальна-часавых формаў дзеясловаў, злучнікі і інш.) [10].

У такім жа напрамку развіваюцца і даследаванні чэшскіх, нямецкіх, англійскіх і амерыканскіх вучоных. У амерыканскай лінгвістыцы развіццё і распрацоўка тэорыі цэласнага выказвання – дыскурсу – звязана з працамі З. Херыса, які прапанаваў узоры дыстрыбуцыйнага аналізу звязнага тэксту, імкнучыся прымяніць да яго характэрныя для структурнай граматыкі метады сегментацыі, класіфікацыі, субстытуцыі і трансфармацыі, а таксама разглядаючы сказ як абавязковы элемент дыскурсу [10, с. 6–7].

Такім чынам, характарыстыка спецыфічных адзінак маўлення, большых за сказ, праходзіць у замежным мовазнаўстве складаны шлях ад вывучэння сінтэзаваных у адзінае выказванне асобных элементаў да аналізу гэтых аб'яднаных кампанентаў на больш высокім узроўні – у вялікім кантэксце (тэксце).

У расійскім мовазнаўстве пачатку ХХ ст. навуковая думка ў дачыненні да ЗФА пачала развівацца, абаліраючыся на даследаванні замежных вучоных, у розных напрамках: адны даследчыкі ўключалі ў перыядычнае маўленне любы складаны сказ ці сукупнасць сказаў з адносна завершанай думкай (В. М. Жырмунскі, Б. В. Тамашэўскі), тым самым не размяжоўваючы паняцці перыяду і ССЦ; іншыя аддзялялі перыяд ад розных структурна-семантычных і кампазіцыйна-стылістычных адзінак, прыводзячы абгрунтаваныя прыклады адрознення перыядычнага і перыядычнага маўлення (І. П. Лыскоў, А. М. Пяшкоўскі). Праблема функцыянавання ЗФА, вылучаная ў працах А. М. Пяшкоўскага і Л. У. Шчэрбы, атрымала сваё развіццё ў працах Л. А. Булахоўскага, М. С. Паспелава, І. А. Фігуроўскага, В. У. Вінаградава, Л. М. Лосевай, Т. І. Сільман, Н. І. Сярковай, Р. Я. Салганіка і інш. Ужо А. М. Пяшкоўскі тлумачыў абзац як «спалучэнне складаных цэлых ад аднаго чырвонага радка да другога» [11, с. 459].

ЗФА ў аспекце антрапацэнтрычнай парадыгмы

У 50–60-я гг. ХХ ст. вывучэнне ССЦ у расійскай лінгвістыцы звязваецца з задачамі развіцця культуры маўлення, з аналізам розных функцыянальных стыляў. Больш актыўна падвяргаецца даследаванню наратыўная мастацкая літаратура. Адзначаецца выразная сувязь лінгвістычных даследаванняў з чалавекам як моўнай асобай. Можна меркаваць, што менавіта з гэтага часу актыўнае распаўсюджванне ў лінгвістычнай навуцы атрымлівае *антрапацэнтрычная парадыгма*, якая дае аб'ектыўны аналіз ЗФА, вывучае ролю аўтара як моўнай асобы ў фарміраванні і сінтэзе як класічных, так і некласічных ЗФА, а таксама ўплыў ЗФА на ўнутраную арганізацыю дыскурсу. Варта пагадзіцца з В. А. Маславай у тым, што «ідэя антрапацэнтрычнасці мовы – ключавая ў сучаснай лінгвістыцы» [12, с. 5].

Нельга, аднак, сказаць, што гісторыя мовазнаўства (у тым ліку і гісторыя вывучэння ЗФА) уяўляецца як паслядоўная змена парадыгм, што на змену адной парадыгме прыходзіць другая, больш дасканалая і выніковая. Наогул, ідэя сувязі лінгвістычнай навукі з антрапалогіяй была выказана яшчэ В. фон Гумбальтам і падтрымана А. А. Патабнэй задоўга да развіцця антрапацэнтрычнай парадыгмы. І падчас панавання параўнальна-гістарычнай парадыгмы Э. Кандыльяк выказаў меркаванне, што маўленчае афармленне выказвання заўсёды суб'ектыўнае, што толькі нейтральны парадак слоў адпавядае граматычнай норме і перадае аб'ектыўную сувязь падзей, і як толькі ў гэтую сувязь уключаецца асоба са сваімі адчуваннямі і перажываннямі, то характар камунікацыйнага членення мяняецца, перастае адпавядаць пэўнай норме [13, с. 5]. Зробленая заўвага мае важкую змястоўнасць, бо ўказвае не столькі на існаванне сінтаксічных адзінак, у якіх сказ выступае пераважна будаўнічым матэрыялам для фарміравання цэласнага выказвання, але і характарызуе адначасова як суб'ектыўнасць рэфэрэнта пры стварэнні такой адзінкі, так і суб'ектыўнасць рэцыпіента пры яе ўспрыманні. Паслядоўнікам гэтых ідэй быў французскі філолаг ХІХ ст. А. Вейль, які сцвярджаў, што сінтаксічны парадак слоў у сказе зусім не абавязкова супадае з ходам узнікнення ідэй і думак, але што рух думкі вызначае граматычную структуру сказа, што маўленне пачынаецца з ужо вядомай суб'ектніку інфармацыі, каб затым паведаміць нешта новае, што і з'яўляецца мэтай паведамлення [13, с. 6]. Як відаць, А. Вейль даволі выразна сфармуляваў свае адносіны ў дачыненні да сувязі думкі і маўлення і сваё разуменне тэма-рэматычнага членення, якое, прынамсі, з'яўляецца адным з важных прынцыпаў фарміравання ЗФА. У свой час Бадуэн дэ Куртэнэ даў штуршок сістэмна-структурнай парадыгме, росквіт якой прыходзіцца на ХХ ст. Па сутнасці, гісторыя пацвярджае суіснаванне разнастайных навуковых метадаў і прыёмаў, што, несумненна, дае імпульс развіццю любой навукі.

Вывучэнне ЗФА ў ХХ – пачатку ХХІ ст. адбываецца ў цеснай сувязі з аналізам мовы мастацкай літаратуры ў лексічна-граматычным і функцыянальна-стылістычным аспектах, што спрыяе вывучэнню мовы таго ці

іншага пісьменніка не толькі з лексічнага і граматычнага боку, але і з пункту погляду спецыфічнага выкарыстання моўных фактаў, у тым ліку індывідуальнага спалучэння ў тэксце разнастайных паводле структуры і функцыі ЗФА. У антрапацэнтрычнай лінгвістыцы мастацкі тэкст займае асаблівае месца, паколькі яго цэласнаць і дэлімітацыя грунтуюцца не на строгай логіцы разважанняў, а на маўленчай дзейнасці аўтара, якая, нягледзячы на наяўнасць сэнсавага ядра, увасабляецца ў пэўнай структуры. Гэта структура дыктуецца матывамі экстралінгвістычнага характару або індывідуальна-псіхалагічнага ўспрымання таго ці іншага сюжэту. Прычым цэласнасць мастацкага тэксту ствараецца адзінствам змястоўнаканцэптуальнай інфармацыі сэнсу, стылю і жанру, у якім аўтарская дэлімітацыя ў пэўнай ступені аб'ектыўна апраўдана ў якасці мастацкага прынцыпу.

Асабліва цікавасць да лінгвістычнай структуры тэксту працягваецца і ў самой сучаснай лінгвістыцы. Паколькі «тэкст з'яўляецца найвышэйшай адзінкай сінтаксічнага ўзроўню» [14, с. 9], то натуральна, што вывучэнне яго структуры спрыяе не толькі ўсебакова якаснай яго характарыстыцы, дазваляе не толькі пранікнуць у прагматыку члянення тэксту, але і прасачыць ўжыванне сродкаў МФС, разнастайную арганізацыю ЗФА (абзацаў, перыядаў і ССЦ), а значыць, даследаваць спецыфіку фарміравання ідыястылю. Схільнасць да антрапацэнтрызму прыводзіць да таго, што пры аналізе ЗФА пачынае выкарыстоўвацца гендарны, прагматычны, лінгвакультуралагічны і іншыя падыходы. Вельмі важным для вывучэння ЗФА, характэрным для канца XX – пачатку XXI ст. з'яўляецца кагнітыўна-дыскурсіўны падыход да моўных з'яў мастацкага тэксту, у аснове якога, на думку І. П. Кудраватых, ляжыць дзейнасны аспект і які прадугледжвае «праяўленне творчага пачатку чалавека як саўдзельніка дыялогу свядомасці аўтара і слухача/чытача» [15, с. 7].

Заклучэнне

У сучаснай лінгвістыцы даследаванне тэксту выступае ў якасці аднаго з асноўных і падтрымліваецца прыкладнымі галінамі мовазнаўства, а таксама педагогікай, літара-

туразнаўствам, логікай. Перш за ўсё гэта тлумачыцца тым, што менавіта тэкст забяспечвае камунікацыю ў працэсе жыццядзейнасці людзей.

Даследаванне функцыянавання семантычна цэласных адзінак, большых за сказ, прайшло даволі складаны шлях ад сцвярджэння іх наяўнасці як спецыфічных сінтаксічных канструкцый да характарыстыкі іх стылістычных і тэкстуальных вартасцей. Неаднастайнасць вызначэння лінгвістычнага статусу ЗФА тлумачыцца перш за ўсё адметнымі падыходамі даследчыкаў да апісання і выяўлення названых структурна складаных адзінак маўлення, індывідуальнасцю тэкстаўспрымання, а таксама прыналежнасцю да пэўнай парадыхмы.

Параўнальна-гістарычная, сістэмна-структурная і антрапацэнтрычная парадыхмы вылучаюцца адрозненнямі метадалагічных асноў, абумоўленымі філасофскімі поглядамі даследчыкаў на прыроду мовы, на характар узаемасувязі мовы і мыслення, на суадносіны формы і зместу маўлення, на чалавека як моўную асобу. Праблема існавання большых за сказ сінтаксічных адзінак закранаецца, развіваецца і вырашаецца вучонымі розных лінгвістычных школ, прычым ЗФА не толькі суадносяцца са звязнай формай маўлення, але і выступаюць арыгінальным аб'ектам даследавання як лінгвістычных, так і нелінгвістычных навук. Мноства метадычных і канцэптуальных напрамкаў выклікана складаным аб'ектам даследавання, які не мае (ды і, напэўна, не можа мець) адназначнага тлумачэння.

Аперыруючы значнымі, грунтоўнымі дасягненнямі папярэдняга часу, сучасная лінгвістыка ўжо проста не можа сканцэнтравацца на якой-небудзь адной з адзначаных парадыхм: тое, што ў свой час было значным штуршком наперад, зараз можа тармазіць працэс чаканага паступальнага развіцця. Не дзіўна ў такім выпадку тое, што сённяшнім навуковым даследаванням уласціва поліпарадыгмальнасць. Сінтэз парадыхм навуковых ведаў абумоўлены фарміраваннем новага, інтэгральнага падыходу як у адносінах да лінгвістычных паняццяў наогул, так і ў адносінах да аналізу ЗФА ў прыватнасці.

СПИС ВИКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Караулов, Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
2. Постовалова, В. И. Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (К проблеме оснований и границ современной фразеологии) / В. И. Постовалова // Фразеология в контексте культуры. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – С. 25–37.
3. Кубрякова, Е. С. Размышления о судьбах когнитивной лингвистики на рубеже веков / Е. С. Кубрякова // Вопр. филологии. – 2001. – № 1 (7). – С. 28–34.
4. Хомутова, Т. Н. Научные парадигмы в лингвистике / Т. Н. Хомутова // Вестн. Челяб. гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. Вып. 37. – 2009. – № 35 (173). – С. 142–151.
5. Шулежкова, С. Г. История лингвистических учений : учеб. пособие / С. Г. Шулежкова. – 7-е изд., стер. – М. : ФЛИНТА, 2022. – 405 с.
6. Аристотель. Риторика / Аристотель ; под ред. А. А. Тахо-Годи. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 15–164.
7. Ломоносов, М. В. Сочинения / М. В. Ломоносов // Собрание сочинений : в 7 т. – СПб. ; Л., 1891–1934. – Т. 3. – 1895. – 921 с.
8. Буслаев, Ф. И. Историческая грамматика русского языка / Ф. И. Буслаев. – М. : Учпедгиз, 1959. – 623 с.
9. Потебня, А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М. : Гос. уч.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1958. – 536 с.
10. Москальская, О. И. Текст как лингвистическое понятие / О. И. Москальская // Иностр. яз. в шк. – 1978. – № 3. – С. 9–17.
11. Пешковский, А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – 8-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 450 с.
12. Маслова, В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш.учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
13. Реферовская, Е. А. Коммуникативная структура текста в лексико-грамматическом аспекте / Е. А. Реферовская. – Л. : Наука, 1989. – 167 с.
14. Москальская, О. И. Грамматика текста : учеб. пособие / О. И. Москальская. – М. : Высш. шк., 1981. – 183 с.
15. Кудреватых, И. П. Художественный текст как носитель дискурсивно-когнитивной информации / И. П. Кудреватых // Преподавание иностранных языков в поликультурном мире: традиции, инновации, перспективы : материалы междунар. науч.-практ. онлайн-конф., Минск, 26 марта 2020 г. / Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол.: А. В. Торхова [и др.] ; отв. ред. О. Ю. Шиманская. – Минск, 2020. – С. 7–10.

REFERENCES

1. Karaulov, Yu. N. Russkij jazyk i jazykovaja lichnost' / Yu. N. Karaulov. – M. : Nauka, 1987. – 263 s.
2. Postovalova, V. I. Lingvokul'turologija v svietie antropologichieskoj paradigmy (K problemie osnovanij i granic sovriemiennoj frazieologii) / V. I. Postovalova // Frazieologija v kontieksie kul'tury. – M. : Jaz. rus. kul'tury, 1999. – S. 25–37.
3. Kubriakova, Ye. S. Razмышlienija o sud'bakh kognitivnoj lingvistiki na rubiezhe viekov / Ye. S. Kubriakova // Vopr. filologii, 2001. – № 1 (7). – S. 28–34.
4. Khomutova, T. N. Nauchnyje paradigmy v lingvistikie / T. N. Khomutova // Viestn. Chieliab. gos. un-ta. Filologija. Iskusstvoviedienije. Vyp. 37. – 2009. – № 35 (173). – S. 142–151.
5. Shuliezhkova, S. G. Istorija lingvistichieskikh uchienij : uchieb. posobije / S. G. Shuliezhkova. – 7-je izd., stier. – M. : FLINTA, 2022. – 405 s.
6. Aristotiel'. Ritorika / Aristotiel' ; pod ried. A. A. Takho-Godi. – M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1978. – S. 15–164.
7. Lomonosov, M. V. Sochinienija / M. V. Lomonosov // Sobranije sochinienij : v 7 t. – SPb. ; L., 1891–1934. – T. 3. – 1895. – 921 s.

8. Buslajev, F. I. Istorichieskaja grammatika russkogo jazyka / F. I. Buslajev. – M. : Uchpiedgiz, 1959. – 623 s.
9. Potebnia, A. A. Iz zapisok po russkoj grammatikie / A. A. Potebnia. – M. : Gos. uch.-pied. izd-vo M-va prosvieshchienija RSFSR, 1958. – 536 s.
10. Moskal'skaja, O. I. Tiekst kak lingvistichieskoje poniatije / O. I. Moskal'skaja // Inostr. jaz. v shk. – 1978. – № 3. – S. 9–17.
11. Pieshkovskij, A. M. Russkij sintaksis v nauchnom osvieshchienii / A. M. Pieshkovskij. – 8-je izd. – M. : Editorial URSS, 2001. – 450 s.
12. Maslova, V. A. Lingvokul'turologija : uchieb. posobie dlja stud. vyssh. uchieb. zaviedenij / V. A. Maslova. – M. : Akadiemij», 2001. – 208 s.
13. Riefierovskaja, Ye. A. Kommunikativnaja struktura tieksta v lieksiko-grammatichieskom aspiektie / Ye. A. Riefierovskaja. – L. : Nauka, 1989. – 167 s.
14. Moskal'skaja, O. I. Grammatika tieksta : uchieb. posobije / O. I. Moskal'skaja. – M. : Vyssh. shk., 1981. – 183 s.
15. Kudrievatykh, I. P. Khudozhiestviennyj tiekst kak nositel' diskursivno-kognitivnoj informacii / I. P. Kudrievatykh // Priepodavanije inostrannykh jazykov v polikul'turnom mirie: tradicii, innovacii, pierspiektivy : matierialy miezhdunar. nauch.-prakt. onlajn-konf., Minsk, 26 marta 2020 g. / Bielorus. gos. pied. un-t ; riedkol. : A. V. Torkhova [i dr.] ; otv. ried. O. Yu. Shimanskaja. – Minsk, 2020. – S. 7–10.

Рукапіс надрукаў у рэдакцыю 03.07.2022